

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 2 Sayı/Num: 3
Aralık/December 2022
ISSN 2792-0194

Türklerde Çadır Kültürünün Gelişimi Development of Tent Culture in Turks

Göksu GÖNER

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi
goksugoner@gmail.com orcid.org/0000-0001-7601-1919

Gülderen GÖNER

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi
gulderengonen1@gmail.com orcid.org/0000-0003-3910-5320

Article Information / Makale Bilgisi
Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi
Received / Geliş Tarihi: 14.11.2022
Accepted / Kabul Tarihi: 24.12.2022
Published / Yayın Tarihi: 31.12.2022
Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık
Volume/ Cilt: 2 Issue/ Sayı: 3 Pages/ Sayfa: 11-24

Öz:

İlk çağlardan bu yana insanlar, vahşi hayvanlardan ve olumsuz hava koşullarından kendilerini koruyabilmek adına barınma ihtiyacı hissetmişlerdir. Barınma ihtiyacını karşılamak için de buldukları coğrafyanın onlara sunmuş olduğu imkânları kullanmışlardır. Konar-göçer yaşam biçimini benimseyen eski Türkler ve günümüzde yine konar-göçer yaşam biçimini sürdüren Yörükler; yaylaklar ve kışlaklar arasında sürekli mekik dokudukları için barınma ihtiyaçlarını, kurulup sökülmesi ve taşınması kolay olan çadır tipi evler ile karşılamışlardır. Eski Türkler, yaşamlarının birer parçası olarak gördükleri çadırların mimari gelişiminde Türk mitolojisi ve eski Türk dininden motiflere de yer vermişlerdir. Zaman içerisinde çadır türleri çeşitlenerek farklı türde çadırların ortaya çıktığı görülmüştür. Bu çadırların çeşitliliği, bazen çadır sahiplerinin ekonomik gücü açısından bazen de kullanılan malzemeler açısından farklılık göstermektedir. Muhtelif kaynaklardan faydalanılarak ortaya çıkarılan bu makale, Türklerde çadır kültürünün gelişimini ve sembolizmini irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Konar-göçer, Yörük, Çadır, Yurt, Kara Çadır

Abstract:

Since ancient times, people have felt the need for shelter in order to protect themselves from wild animals and adverse weather conditions. In order to meet their need for shelter, they used the opportunities that their geography offered them. The ancient Turks who adopted the nomadic lifestyle and the Yörüks who still maintain the nomadic lifestyle today; Since they constantly shuttle between highlands and winter quarters, they have met their shelter needs with tent-type houses that are easy to set up, disassemble and transport. The ancient Turks also included motifs from Turkish mythology and old Turkish religion in the architectural development of the tents, which they saw as a part of their lives. Over time, tent types have diversified and different types of tents have emerged. The variety of these tents differs sometimes in terms of the economic power of the tent owners and sometimes in terms of the materials used. This article, which was revealed by making use of various sources, examines the development and symbolism of tent culture in Turks.

Keywords: Nomad, Yörük, Tent, Yurt, Black Tent

Giriş

İlk çağlardan bu yana insanlar, vahşi hayvanlardan ve olumsuz hava koşullarından kendilerini koruyabilmek adına barınma ihtiyacı hissetmişlerdir. Barınma ihtiyacını karşılamak için de buldukları coğrafyanın onlara sunmuş olduğu imkânları kullanmışlardır. Bunun neticesinde de her kavim kendisine özgü bir yaşam biçimi oluşturmuştur. İbn Haldûn'a atfedilen coğrafyanın insanın kaderi olduğu yönündeki söz göz önüne alındığında toplumların farklı yaşam biçimlerini tercih etmelerindeki sebep daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim Mezopotamya bölgesinde hayatını sürdüren milletler, buldukları coğrafyanın şartlarından dolayı köylü kültürü¹ olarak da adlandırabileceğimiz yerleşik yaşam biçimini benimserken, Türkistan coğrafyasının engin bozkırlarında yaşayan Türkler, Bozkır Kültürü olarak da bilinen konar-göçer yaşam tarzını benimsemişlerdir.² Elbette bu durum, farklı coğrafyalarda yaşayan farklı kavimlerin çeşitli malzemeler kullanarak bambaşka mimariler geliştirmelerine, kendi sanat anlayışlarını ve düşünce yapılarını mimari yapılarına yansıtma vesile olmuştur.

Konar-göçer yaşam biçimini benimseyen eski Türkler ve günümüzde yine konar-göçer yaşam biçimini sürdüren Yörükler; yaylaklar ve kışlaklar arasında sürekli mekik dokudukları için barınma ihtiyaçlarını, kurulup sökülmesi ve taşınması kolay olan çadır tipi evler ile karşılamışlardır. Türklerde çadır kültürü hususuna değinmeden önce "çadır" sözcüğünün etimolojisini irdelemek faydalı olacaktır.

Çadır kelimesinin kökeni hakkında iki farklı görüş mevcuttur. Bunlardan biri, çadır sözcüğünün Türk diline Farsça örtü anlamına gelen "çâtur" sözcüğünden gelmiş olabileceği ve Farsça "çâtur" sözcüğünün ise Öz Türkçede bulunan ve birleştirmek manasına gelen "çatmak" fiilinin kökünden türemiş olabileceği yönündedir. Yani sözcüğün kökeni Türk dilinden gelmektedir. Diğer bir görüş ise Sanskritçede "şemsiye, gölgelik" manasına gelen ve Farsçaya "çetr" şeklinde geçen "çhatra" kelimesinin "çadır" sözcüğünün kökeni olduğu yönündedir.³

Kâşgarlı Mahmud'un *Divânü Lügâti't-Türk* adlı sözlüğünde "çadır" sözcüğü "çatır جاتر" olarak geçmektedir.⁴ Yine Kâşgarlı Mahmud'un lüğatinde "çaçır جاجر" ve "çaşır جاشر" kelimeleri de çadır manasında olup farklı söyleniş biçimleri olarak verilmiştir.⁵ Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre "çadır" kelimesi Farsça kökenli olup aslı "çâr

1 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015), 17.

2 Göksu Göner, "Türk Destanlarında Kuş Figürü", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 2, sy. 4 (2020), 274.

3 Nebi Bozkurt, "Çadır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 8 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 158.

4 Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*, trc. Besim Atalay, c.1 (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006), 406.

5 Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*, c. 1, 406.

der” biçimindedir.⁶ Farsça sözlükte de Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde bahsedildiği gibi kelime, “چادر” olarak verilmiştir.⁷ Bu bilgiler göz önüne alındığında ilk görüşte bahsedildiği gibi “çadır” sözcüğünün, Türk dilinde “çatmak” eyleminin kökü olan “çat-” kökünden türediği ve Fars diline geçerek “çâter/çâtur/çâtor/çâder” şeklini aldığı ve tekrardan Türk diline girdiği düşünülebilir. Nitekim hem anlam olarak hem de yapı olarak irdelendiğinde “çadır” sözcüğünün “çatmak” eyleminin kökeninden türemiş olma ihtimali uygun gibi gözükmektedir. Ayrıca askerlik terimleri içerisinde yer alan “silah çatmak” tabirinde de tıpkı konik bir çadır kurar gibi silahların uç uca çapraz bir biçimde durdurulması, çadır sözcüğünün yine “çatmak” fiilinin kökeninden gelmiş olabileceğini düşündürmektedir.

1. ESKİ TÜRKLERDE ÇADIR

Konar-göçer yaşam biçiminde iktisadi hayat büyük oranda hayvancılığa dayanmaktadır. Bu durum eski Türklerin hayvansal ürünler geliştirmesine katkı sağlamıştır. Yani yeme, içme ve giyim kültürlerinin yanı sıra barınma konusunda da hayvansal ürünlere dayalı bir mimari kültürden söz etmek mümkündür. Nitekim küçükbaş hayvanların kürklerinden üretilen keçeler⁸, eski Türklerin kıyafetlerinden atlarının eyerlerine, yattıkları yastıklarından üzerlerini örttükleri yorganlarına, çadırların örtülerinden çadırların içerisindeki döşemelere ve yer yaygılarına kadar çeşitli yerlerde türlü amaçlar için kullanılmıştır.⁹

Dede Korkut Destanları içerisinde yer alan Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı’nda şâmî, otağ, ev ve çadır sözcüklerinin “çadır” kelimesini anlatmak için kullanılması, Türklerde farklı çadır tiplerinin ve isimlerinin olduğunu göstermektedir.¹⁰ Alaçuk, çatır/çaşır, çerge, çum, ev/üy, kapa, keregü/kerege, oba ve otağ gibi çeşitli adlar taşıyan bu çadırların içerisinde en ilkel yapıda olanı, sııkların birbirine çatılarak üzerinin örtüldüğü konik biçimli çadırlardır.¹¹ Zeminde daire oluşturacak biçimde 7-9 arşın uzunluğunda 10-14 direğin yan yana dizilmesi ve uç kısımlarının tepede çapraz biçimde çatılması sonucu iskeleti oluşturulan konik biçimli çadırların iskeletinin üzeri

6 Türk Dil Kurumu, “Sözcük anlamı: Çadır” erişim 9 Kasım 2022, <https://www.sozluk.gov.tr>

7 Ahmet Çelik, *En Önemli 1000 Sözcük Farsça Temel Sözcük Hazinesi* (İstanbul: Fono Yayınları, 2009), 42.

8 Keçe; yünlere ısı, nem ve basınç uygulanarak birbirine kenetlenmesi ile imal edilen bir tekstil ürünüdür. Türklerde keçe üretimi, hayvancılığın yaygın olması ve konar-göçer yaşamın şartlarına bağlı olarak gelişmiştir. Günümüzde Afyon, Akşehir, Balıkesir, Bigadiç, Konya, Kula, Maraş, Niğde, Ödemiş, Urfa, Tire, Yalvaç gibi yöreler önemli keçe üretim merkezleridir. Aysen Soysaldı, “Toros Türkmenlerinde Keçecilik”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, sy. 78 (2008), 71-72.

9 Hülya Tezcan, “Osmanlı Keçeciliğinde Saray İçin Üretilen Keçelerin Yeri ve Önemi”, *8. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Kültürel Miras Bildiriler – I*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2015), 251-252.

10 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012), 21-23.

11 Nebi Bozkurt, “Çadır”, 160.

başlarda karaçam ya da kayın ağacı kabuğu ile kaplansa da zaman içerisinde keçeden imal edilmiş örtüler kullanılmaya başlanmıştır. “Çum” ya da “kapa” olarak adlandırılan konik yapıdaki çadırların üst kısmında, gerekli durumlarda kapatılabilmesi mümkün olan ufak bir duman deliği bulunmaktadır. Bu delik, Türk kültürünün bir geleneği olarak diğer çadır tiplerinde de yerini almıştır.¹²

Türkler tarafından en çok kullanılan çadır türü, keçeden yapılmış olan ve “yurt” olarak adlandırılan, tabanı yuvarlak, üstü alçak kubbe şeklindeki çadırlardır.¹³ Şekli itibarıyla “topak ev” ve yapıldığı malzeme sebebiyle “kiyiz üy” (keçe ev) olarak da adlandırılan yurt tipi çadırlara Kâşgarlı Mahmud’un lügatinde verilen bir diğer isim ise “kışlık ev” anlamına gelen “keregü کراکو” adıdır.¹⁴

Aslı Çandarlı Şahin’in yapmış olduğu araştırmaya göre yurt tipi çadırlar üç aşamada kurulmaktadır. İlk olarak zemine ölçü ipiyle bir daire çizilerek çadırın yerleştirileceği taban belirlenmektedir. Çadırın çevre duvarını oluşturmak için kanatlar yani keregeler keçi derisinden imal edilmiş sınırlarla birbirine çaprazlama bir şekilde bağlanmaktadır. İdeal büyüklükteki bir yurdun çapı 5 ila 7 metre arasında değişirken yüksekliği 2,5 ila 4 metre arasında olmalıdır.¹⁵ Genellikle gündoğusuna kapı için hazırlanmış bir çerçeve konulur.¹⁶ Bunun sebebi eski Türklerin Güneş’in doğduğu yöne saygı duymasından kaynaklıdır.¹⁷ Bu saygının kökeninde ise Türk mitolojisi ile bağlantılı olarak Türkler tarafından insanoğlunun ilk büyük annesi olarak kabul edilen Yaşık Ana ya da diğer adıyla Küneş Ana (Güneş Ana)’ya duyulan sevgi ve saygı olmalıdır.¹⁸ Nitekim Hunlar döneminden başlayarak Türk hakanlarının, dizlerinin üzerine çökerek doğan Güneş’i üç defa selamladıkları bilinmektedir.¹⁹ Bu durum göz önüne alındığında yurt tipi çadırların kapısının niçin Güneş’in doğduğu yöne baktığı daha iyi anlaşılabilir.

Yurt tipi çadırların kurulumunda ikinci aşama, çadırın tavan çatkısının oluşturulmasıdır. “Ok/UK” olarak adlandırılan eğik değneklerin keregelere bağlanması ile yurdun çatısı oluşturulmaktadır. Okların/UKların ucu çadırın en tepesine yerleştirilen ve “çangarak”, “şaynak”, “tüynük” veya “tündük” gibi çeşitli isimlerle adlandı-

12 Wilhelm Radloff, *Sibirya’dan II*, trc. Ahmet Temir (İstanbul: Maarif Basımevi, 1956), 278-280; Aslı Çandarlı Şahin, “Türk Çadırı Üzerine”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy. 16 (2016), 28-29.

13 Önder Yazıcıoğlu, *Türklerin Kültür Tarihi*, (İstanbul: Kalipso Yayınları, 2003), 65.

14 Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it Türk*, c. 1, 447; Aslı Çandarlı Şahin, “Türk Çadırı Üzerine”, 29.

15 Aslı Çandarlı Şahin, “Türk Çadırı Üzerine”, 30.

16 Nebi Bozkurt, “Çadır”, 160.

17 Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, trc. Aykut Kazancıgil – Lale Arslan (İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2015), 120.

18 Göksu Göner, “Türk Mitolojisinde Dişi Ruhlar, Hayvan Analar ve Türk Destanlarında Kadın Olgusu”, *Genel Türk Tarihi Üzerine Makaleler* (İstanbul: KDY Yayınları, 2020), 51.

19 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, c. 2 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 242.

rılan ahşap çemberde son bulmaktadır. Güzellikleri ve gerçekleri yansıtan bir aynaya benzetilen tüynük sayesinde Türk'ün mukaddes olarak kabul ettiği gök ve gök cisimleri ile iletişimi devam etmektedir. Çadırın en önemli parçalarından biri olan tüynük, Türkmenlere ait bir deyimde de geçmektedir. "Ayın on dördü gece tüynükten görülür," biçimindeki deyim ile anlatılmak istenen, "Ayın on dördü geldiğinde gece vakti ayın tüynükten görüldüğü gibi yaşamdaki gerçeklerin de aşikâr biçimde görüleceği," şeklindedir.²⁰ Ayrıca tüynüğün Kırgızistan Cumhuriyeti'nin bayrağında da yer alması, Türkler için tüynüğün önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir.

Yurt tipi çadırların kurulumunda üçüncü ve son aşama ise kurulan ahşap kafesin örtülmesi işlemidir. Bu aşamada keregeler yani kanatlar, "çiy" olarak adlandırılan, halı gibi desenlerle süslenmiş bir hasır ile örtülmektedir. Hasır, renkli iplerden dokunmuş üzerinde desenler bulunan ve yaklaşık 15-18 santimetre ene sahip "başkur" adındaki kolanla²¹ iyice sarıldıktan sonra kolanın uçları kapının iki yanına bağlanarak sabitlenmektedir. Daha sonra çadırın ölçülerine göre hazırlanan beyaz ya da boz renkli bir keçe ile kubbenin üstü örtülmekte ve keçenin uçmaması için nakışlı kolanlar ile keçe sabitlenmektedir. Temiz havanın ve ışığın içeri girmesini ve ocaktan yükselen dumanın dışarı çıkmasını sağlayan çadırın tepesinde bulunan açıklık, yağmurlu ve soğuk havalarda tünlük adı verilen keçe ile örtülmektedir. Çadırın kapısında rulo hâlinde bulunan ve gerektiğinde toplanabilen keçeden bir perde ya da ağır, kalın bir halı bulunmaktadır. Aşırı soğuk havalarda çadırların üzerinde bulunan keçe sayısı artırılabilir gibi hava akımını engellemek için yurdun duvarlarının kenarlarına toprak ve kar da yığılabılır. Sıcak havalarda ise keçelerin aşağıdan yukarı doğru toplanabilmesinin yanı sıra üst kısımdan da açılması mümkündür. Ayrıca çadırın yan duvarlarını kapatan keçeler kaldırılarak onların yerine kamış ya da saz çitler de kullanılabilir.²²

Yurtların iç düzeninin her yerde aynı olduğu Wilhelm Radloff tarafından aktarılan bilgiler arasındadır.²³ Yurdun tam ortasında "korluk" olarak adlandırılan bir ocak bulunmaktadır.²⁴ Ocak yerinin üzerinde ise büyük bir üçayak ve üçayağın üzerinde de büyükçe bir kazan bulunmaktadır.²⁵ Ocak, yurtların en saygıdeğer yeri olarak görülmektedir.²⁶ Bu sebeple ateşin söndürülmeden gün boyu yanmasına özen gösterilmek-

20 Abdurrahman Deveci, "Türkmen Kültüründe Çadır", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 10, sy. 54 (2017), 442.

21 Kolan, genellikle keçi kılından örülen dayanıklı, uzun ve enlice bir bağ türüdür.

22 Aslı Çandarlı Şahin, "Türk Çadırı Üzerine", 30-31; Nebi Bozkurt, "Çadır", 160; Wilhelm Radloff, *Sibirya'dan II*, 279-286.

23 Wilhelm Radloff, *Sibirya'dan II*, 281.

24 Nebi Bozkurt, "Çadır", 160.

25 Wilhelm Radloff, *Sibirya'dan II*, 281.

26 Pertev Naili Boratav, *Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi* (Ankara: Bilgesu Yayınları, 2020), 35.

tedir.²⁷ Nitekim ocak aynı zamanda soyun devamı manasına gelmektedir. Günümüzde bir ailenin soyunun tükenmesi anlamında kullanılan “ocağı sönmek” deyişi de Türk yurtlarında bulunan ocak ile ilgilidir.²⁸ Bir çadırın bacasından duman çıkmaması, o çadırda yaşam olmadığı anlamına gelmektedir. Ayrıca evin oğlu evlendiği zaman babasının çadırının ocağından ateş alması ve kendi çadırının ateşini bu od ile yakması yine soyun devamıyla alakalı olarak ocağın kutsallığına ve saygınlığına işaret etmektedir. Nitekim ateş, arındırıcı bir özelliğe sahip olduğundan eski Türkler için kutsaldır.²⁹

Ocağın hemen iki yanında “sırguk” adı verilen iki direk bulunmaktadır. Bu iki direk, duman deliğinin çemberini yani tüynüğü yerinde tutmaktadır ve yurdun ayakta kalmasını sağlamaktadır.³⁰ Esasında yurt tipi çadırlar, Türklerin evren anlayışının minik bir yansımasıdır. Nitekim çadırı ayakta tutan ve “sırguk” olarak adlandırılan direk, Türk kozmogoni anlayışı içerisinde gökyüzünü ayakta tutan göğün direği inancından esinlenerek dikilmiş olmalıdır. Eğer göğün direği yıkılırsa gökler çökecek ve kıyamet kopacaktır.³¹ Benzer şekilde yurdu ayakta tutan sırguk direği yıkılırsa çadır çökecektir. Günümüzde, evin beyi vefat ettiği vakit kullanılan “evimin direği yıkıldı” tabirinin de buradan geldiği düşünülebilir.

Yurt tipi çadırın kapısından girildiğinde tam karşıda kalan ve duvar boyunca “yük” adı verilen sandıkların, heybelerin, büyük bohçaların ve çuvalların dizili olduğu kısım “tör” olarak adlandırılmaktadır. Bu kısımda yüklerin önüne keçe ya da halı serilerek oturulmaktadır. Tör kısmı genellikle en yaşlı, en saygın ve en kıymetli erkek misafirler için hazırlanmıştır. Bir nevi başköşe olan bu kısım, “ocakçı” olarak adlandırılan özel halılarla ya da “koşma” adı verilen nakışlı keçe örtülerle kaplanmıştır. Sıradan erkek konukların yeri ise kapıdan girince sol tarafta bulunmaktadır. Kapıdan girince sağ tarafta kalan nakışlı hasırdan bir paravan ile bölünmüş kısım ise kadın misafirler için ayrılmıştır. Kap, kacak gibi mutfak eşyaları bu kısımda bulunmaktadır. Kadınların bulunduğu bölmenin ilerisinde, çadırın sağ arka tarafında kalan kısım ailenin özel yaşam alanıdır. Yataklar bu bölümde bulunmaktadır. Mahremiyetin sağlanması adına yatağın ön tarafına bir örtü gerilmiştir. Yatağın sağ tarafında giysi ve pusatların asıldığı demir ya da gümüşten yapılmış bir kazık dikilidir. Yatağın sol

27 Aslı Çandarlı Şahin, “*Türk Çadırı Üzerine*”, 31.

28 Pertev Naili Boratav, *Türk Mitolojisi*, 35.

29 Jean-Paul Roux, *Eski Türk Mitolojisi*. trc. Musa Yaşar Sağlam (Ankara: Bilgesu Yayınları, 2015), 40; Pertev Naili Boratav, *Türk Mitolojisi*, 34.

30 İpek Yolu, “Eski Türk Çadırında Neler Vardır” erişim 10 Kasım 2022, <http://ipekyoluasya.blogspot.com/2015/03/eski-turk-cadirinda-neler-varidir.html>

31 Göksu Göner, *Teogoni, Kozmogoni, Antropogoni ve Eskatoloji Açısından Türk Mitolojisi ve İslâm Dini Arasındaki Benzerlikler* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 72.

tarafında duvar boyunca yine “yük” adı verilen sandıklar, heybeler, büyük bohçalar ve çuvallar iki sıra hâlinde dizilidir. Bu bölüm muhtemelen daha önceden de bahsettiğimiz tör kısmı olmalıdır. Girişin sol tarafında eyer ve at koşum takımları asılıdır. Kapının kenarı ise hizmetkârların yeridir.³²

Türk kozmogonisinde yer alan gök kubbe anlayışının, yurt adı verilen Türk çadırlarına esin kaynağı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim çadırın şekli genel itibarıyla gök kubbeyi anımsatmaktadır. Oğuz Kağan Destanı’nda geçen “Gökyüzü çadırımız, Güneş de bayrağımız olsun”³³ ifadesi, Türk yurtlarının gök kubbeden esinlenerek yapıldığını gösteren bir örnek olarak kabul edilebilir.³⁴ Benzer şekilde kozmogoni ile alakalı olarak “sırguk” adlı direğin “göğün direği” inancı ile bir bağlantısının olduğuna yukarıda değinilmişti. Bütün bu bilgilerden yola çıkılarak eski Türklerin, kozmogoni ile bağlantılı olarak yurtlarını küçük bir kozmos olarak tasarladıkları düşünülebilir. Nitekim gök kubbe altında devlet düzeni, yurt kubbesi altında ise aile düzeni yer almaktadır. Bu durumda gök kubbe devletin, yurt ise ailenin örtüsü olarak düşünülmüş olmalıdır.³⁵

2. OSMANLI DÖNEMİNDE YÖRÜK ÇADIRLARI

Osmanlı Devleti süresince gelişmeye devam eden kültür ve sanat, çadırın etkinliği üzerinde de tesirini göstermiştir. Saray teşkilatından devlet yönetim birimlerine, harplerden günlük eğlencelere, adalet işlerinden sıhhi ihtiyaçlara kadar çeşitli alanlarda çadırlardan istifade eden Osmanlılar, ölen kişiler için de geçici türbe olarak çadırlardan faydalanmışlardır.³⁶ Osmanlı İmparatorluğu’nun en ihtişamlı döneminde bile haneler ülkeyi saraydan değil çadırdan yönetmeyi tercih etmişlerdir. Nitekim seferlere katılan padişahlar, kurdurdukları otağ-ı hümayunlar³⁷ ile ordunun sevk ve idare işlerini buradan idare etmişlerdir.³⁸ Başta padişah olmak üzere ileri gelen vezir ve paşaların çadırlarında; saray ve konaklarda yapılan hizmetler büyük bir başarı içerisinde

32 Aslı Çandarlı Şahin, “Türk Çadırı Üzerine”, 32-33; Nebi Bozkurt, “Çadır”, 160; Wilhelm Radloff, *Sibirya’dan II*, 281-283.

33 Tufan Gündüz, *Oğuz Kağan Destanı* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021), 149.

34 Göksu Göner, *Teogoni, Kozmogoni, Antropogoni ve Eskatoloji Açısından Türk Mitolojisi ve İslâm Dini Arasındaki Benzerlikler*, 73.

35 Aslı Çandarlı Şahin, “Türk Çadırı Üzerine”, 35.

36 Cenap Çürük, “Osmanlılar’da Çadır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 8 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993) 162.

37 Otağ-ı Hümayun, padişahın konaklaması için sefer sırasında çadır mehteri ekipleri tarafından önceden alana gidilerek kurulan çadırıdır. Ortalama bir çadırdan daha büyük ve gösterişli olan Otağ-ı Hümayun, gezer saray olarak düşünülebilir. Metin Işık-Erdal Bilici, “Konar-Göçer Türk Geleneğinde Çadır”, *Uluslararası Türk Kültür ve Sanat Sempozyumu Bilidir Kitabı*, (Ankara: Etimesgut Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 2020), 128.

38 Fatih Uslu, “Atayurttan Anayurda Yörük Obalarında Komşuluk İlişkileri”, *Türk Ekini Dergisi*, sy. 3 (2019), 36.

yürütülürken, sefer sırasında kurulan çadırlarda taşınabilir bir Enderun'un hizmet verdiği de bilinmektedir. Seferlerde kurulan çadırlar; ibadet etmek için mescid, yalanan ve hastalananları iyileştirmek için hastane, erzak ve mühimmatları istifleme için depo, aş pişirmek için mutfak, temizlenmek için hamam, ihtiyaç gidermek için helâ, adaleti tesis etmek için mahkeme gibi pek çok alanda hizmet vermiştir.³⁹Çeşitli amaçlar için devlet tarafından kullanılan çadırların yanı sıra geçimini hayvancılık ile sağlayan Yörüklerin ev olarak kullandıkları çadırlar da bulunmaktadır.

Anadolu'da yaşayan konar-göçerlerin çadır yapısının, Türkistan bölgesinde kullanılan yurt tiplerine benzediği görülmektedir. Ancak Türkistan çadırlarına nazaran daha basit bir yapıya sahiptir. Osmanlı Devleti idaresi altında yaşayan konar-göçer Türklerin çadır şekli üç tiptir. Osmanlı döneminde kullanılan çadır tiplerinden biri Yörüklerin büyük bir kısmı tarafından kullanılan ve kıl çadır olarak da bilinen kara çadırıdır.⁴⁰ Rengin-den dolayı kara çadır ismini alan bu çadır tipi, karakeçilerin kürkünün kırılması, taranması, eğilmesi, dokunması ve kıldan yapılan iplerle dikilmesi sonucunda elde edilen malzemeler ile yapılır. Öncelikle temizlenmesi için kırılmış olan kıllar taranır. Kıllar eğrilip çiftlenerek ip hâline getirilir. Bu iplerle çadırın çulları⁴¹ dokunur. Kara çadırın çulunun bir ucu "söğen" adı verilen ahşap kazıklar ile yere sabitlenir. Diğer ucu ise gerdirilip istenilen ayara getirilmesinin ardından 20-25 cm uzunluğunda çuvaldızlar vasıtasıyla özel bir teknikle dikilir. Genellikle üç veya daha fazla direkli olabilen kara çadırın direkleri en az 2 metre boyunda dayanıklı ahşap malzemeden yapılır. Direk sayısının fazla olması çadır sahibinin zenginliği ile orantılıdır. Çadırı yırtmaması için direklerin başına konulan ahşap parça, "çanak" olarak adlandırılmaktadır. Çadırı, zemine çakılan kazığa bağlayan ipler "çadır bağı" olarak isimlendirilmektedir. Örneğin üç direkli bir çadırda sekiz adet çadır bağı bulunmaktadır. Her bağın farklı bir ismi vardır. Dikdörtgen şeklindeki çadırın ensiz olan yanlarını ortadan bağlayan bağ iki tanedir. Bu iki bağa "böğür bağı" adı verilir. Böğür bağı, çadırın daha sağlam olması için kullanılır. Çadırın arka kısmında kalan bağa "arka bağı", ön kısmında bulunan bağa ise "ön bağı" denir. Köşelerde kalan dört bağa ise "pinti bağı" adı verilir. Çadırda sitilin⁴² bağlandığı yerde "siyek kolanı" bulunmaktadır. İki tane olan bu kolan, 25-30 cm enindeki kıl şeritlerden oluşmaktadır. Direğin tepesinde bulunan çanağın konulduğu yerdeki 25-30 cm enin-

39 Cenap Çürük, "Osmanlılar'da Çadır", 162.

40 Latif Armağan, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", *Osmanlı 4 Toplum*, Ed. G. Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 145.

41 Çadırın "çul" adı verilen kıl örtüsü, doğal renklerden oluşmaktadır. Genellikle kahverengi olan bu kıl dokumaların beyaz renkli olanları oba beylerinin ya da yeni evli çiftlerin çadırlarına gerilmek üzere dokunmaktadır. Meral Akan, "Anadolu Yörük Yaşamında Dokuma Geleniği", *Kalem İşi Dergisi*, c. 4, sy. 7 (2016), 47.

42 Sital: Çadır örtüsüne göre daha seyrek dokunmuş olan dokumalardır. Çadırda duvar görevi yapan parçalarıdır. Çul olarak da adlandırılır. Meral Akan, "Anadolu Yörük Yaşamında Dokuma Geleniği", 47.

deki kıl şeride ise “böğür kolanı” adı verilir. Böğür kolanı iki adettir. Yağışlı havalarda suyun çadırın içine akmasını engelleyen, çadırın kenarlarında bulunan ve aşağı doğru sarkan kıldan püsküllere “siyek” adı verilir. Çadır ve çadırın bağlarını birleştiren ahşap kancaya “bakara” denir. Çadırın iç kısmının çığ adı verilen kamışlarla çevrilmesine “dolama” veya kullanılan kamışlardan dolayı “çığ” adı verilir. Yaz aylarında hava akışının sağlanması sebebiyle serin olan kara çadır, kış aylarında içeriği sıcak tutmaktadır. Ayrıca yağmura karşı da dayanıklıdır. Çok şiddetli yağışlarda üzerine naylon serilerek çadırın suya karşı dayanıklılığı artırılır.⁴³

Kara çadırların içi, yurt tipi çadırlardan nispeten farklıdır. Nitekim ocak, yurtların aksine kapının yan tarafında, ön başına yakın bir konumda bulunmaktadır. Misafirler için çadırın başköşesi ayrılır. Buraya minderler serilerek, gelen misafirin rahat etmesi için ve dirseğini dayayabilmesi için yan tarafına üst üste bir iki yastık yerleştirilir ve misafirin arkasına da bir yastık konulur. Ev sahibi ise misafirin oturduğu yere göre kendi yerini ayarlar. Çuvalların bulunduğu kısım “azıklık” veya “azık yükü” olarak adlandırılmaktadır. Çadırın içindeki mümüş, alyanak, göklü ve karaburun gibi isimlerle anılan çuvallarda ne bulunduğunu çadırın hanımı, çuvalların biçimlerinden, motiflerinden ve renklerinden anlamaktadır.⁴⁴ Örneğin; kurşuni ve beyaz renkte olan yoz çuvallar, genelde kıldan dokunmakla birlikte yün ya da pamuktan da yapılabilir. Yoz çuvalların üzeri düz dokunmuştur. Dokuma kalitesi düşük olsa da yoz çuvallar oldukça dayanıklıdır. Yoz çuvalların içinde un, bulgur ve bakla gibi kuru yiyecekler bulunur. Bu yiyeceklerin nemlenmemesi için yoz çuvallar ahşap ya da taş üzerine yerleştirilir.⁴⁵ Ala çuval ise yoz çuvala göre daha renkli ve nakışlıdır. Çadırın sağ köşesine yerleştirilerek üzeri açık bırakılır. Çadırı renklendirdikleri gibi genç kızların da çeyizlerinin önemli bir parçasıdır. Üzerinde süsleme bulunmayan kıl çuvalların büyük olanlarına ise “harrar” adı verilir.⁴⁶

Anadolu Yörükleri tarafından kullanılan ikinci tip çadır, “Alaçık” ya da “Alaycık” olarak adlandırılan çergerdir. Bu çadır, Kara çadıra göre daha dardır. Bu yüzden ekonomik açıdan daha dar olan obalar genelde bu çadırı kullanır. Tünel görünümüne sahip olan bu çadır keçeden yapılmıştır ve ağaç direkleri ile desteklenmiştir.⁴⁷ Birbirine bağlanmış birkaç değneğin bir araya getirilmesiyle inşa edilir. Öncelikle üç ya da dört değneğin bir araya getirilip bağlanmasıyla kanatlar oluşturulur. Üç dört kanadın bir araya getirilmesi ile de çadır meydana getirilir. Değneklerin gerilmesiyle iskelet oluşturulduktan sonra üzerine keçe örtülerek çadır kurulmuş olur.⁴⁸

43 Mehmet Aydın, *Göçebe Türk Kültürünün Son Temsilcisi Yörükler* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2017), 59-60, 63-64.

44 Mehmet Aydın, *Göçebe Türk Kültürünün Son Temsilcisi Yörükler*, 61.

45 Mehmet Aydın, *Göçebe Türk Kültürünün Son Temsilcisi Yörükler*, 64.

46 Meral Akan, “Anadolu Yörük Yaşamında Dokuma Geleneği”, 48.

47 Latif Armağan, “Osmanlı Devleti’nde Konar-Göçerler”, 145.

48 Mehmet Aydın, *Göçebe Türk Kültürünün Son Temsilcisi Yörükler*, 67.

Üçüncü çadır tipi ise Türkistan'daki Kırgız Türklerinin evlerine çok benzeyen bir çadır yapısına sahip olan "Topak Ev" ismindeki yurttur. Bu çadırın tavanı kubbe biçiminde olup, baklava dilimi şeklindeki ağaç parçalarından meydana gelen iskeletin üzerine akçe çekilmesi ile kurulmaktadır.⁴⁹ Ailede bulunan birey sayısına göre bu çadırın kanat sayısı artırılabilir ya da azaltılabilir. Tepelik olarak adlandırılan kanatların üzerindeki direnin tam ortasında çadırın ahşap direğinin bir yatağı vardır. Direk yatağının dış tarafı bir tuğ ile süslenmiştir. Yatağın iç kısmı ise oyuntuludur. Tepeliğin ortasından kadesine doğru olan kısım, aşağı doğru 18-24 adet dokuma kolonlarla sağlamlaştırılır. Böylece çadırın sağlamlığının artırılmasının yanı sıra görsel açıdan da çadır güzelleştirilmiş olur.⁵⁰

Osmanlı döneminde Yörükler tarafından kullanılan çadır tiplerinin günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşamlarını sürdüren Yörükler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Hâlâ yaylaklar ve kışlaklar arasında konar-göçer bir yaşam sürdüren Yörükler, atalarından miras kalan yaşam biçimini koruyarak çadırlarda yaşamlarını devam ettirmektedir.⁵¹

Türkiye'de konar-göçer yaşam tarzını benimseyen Yörüklerin nüfusunun Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda aşağı yukarı bir milyon civarında olduğu Masatake Matsubara tarafından aktarılan bir bilgidir. 2012 senesinde Yörüklerin nüfusunun % 90 oranında yerleşik hayata geçtiği söylenmektedir.⁵² Bu sayının günümüzde daha da azalmış olabileceği dikkate alınırsa Türklerde çadır kültürünün gelecekte yok olma tehlikesi içerisinde olduğu söylenebilir.

SONUÇ

En ilkel biçimiyle sırıkların birbirine çatılarak üzerinin örülmesiyle elde edilen konik biçimli çadırlar ile başlayan konar-göçer Türklerin çadır serüveni, günümüzde Yörüklerin kullandığı kara çadırlar ile devam etmektedir. Türkistan coğrafyasının sunduğu imkânlar dâhilinde Bozkır Kültürü olarak da bilinen konar-göçer yaşam tarzını benimsemiş olan eski Türklerin yaylaklar ve kışlaklar arasında hareket etmelerinde kolaylık sağlayan çadırlar, hayatlarının bir parçası olarak önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle yurt adı verilen çadırların Türk mitolojisinden ve eski Türk inancından izler taşıdığı görülmektedir. Yani Türklerin, inanç ve düşünce yapılarını çadır mimarisine aktardıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Gök kubbeden esinlenilerek geliştirilen yurt tipi çadır mimarisinin, ilerleyen dönemlerde Türkler tarafından inşa edilen önemli mabetlerin kubbe yapısını da etkile-

49 Latif Armağan, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", 145.

50 Mehmet Aydın, *Göçebe Türk Kültürünün Son Temsilcisi Yörükler*, 67.

51 Fatih Uslu, "Atayurttan Anayurda Yörük Obalarında Komşuluk İlişkileri", 38.

52 Masatake Matsubara, *Göçebeliğin Dünyası*, trc. Kiyotaka Sugihara, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012), 3.

diği söylenebilir. Nitekim Uygur Türkleri tarafından inşa edilen Hoço Beta Tapınağı, Karahanlılar döneminde inşa edilen Talhatan Baba Camii, Osmanlılar döneminde inşa edilen Sultan Ahmed Camii ve Cumhuriyet döneminde inşa edilen Kocatepe Camii gibi yapıların kubbeleri, yurt tipi çadırların kubbelerini anımsatmaktadır.

Osmanlı döneminde özellikle sefer zamanlarında devlet işlerinin yürütülmesinden, Enderun hizmetlerinin sürdürülmesine, ibadet maksatlı mescid olarak kullanımından hastane hizmetlerine kadar pek çok alanda çadırlardan faydalandığı görülmektedir. Bu durum Türk çadır kültürünün gelişerek devam ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde geçimini hayvancılıkla sağlayan Yörükler için çadırın önemi büyüktür. Kara çadır, topak çadır ve alaçık gibi çeşitli türleri bulunan Yörük çadırlarından en yaygın olarak kullanılanın kara çadır olduğu görülmüştür. Konar-göçerlerin yaşam biçimlerine uygun şekilde tasarlanan çadırların, Türk kültürünün vazgeçilmez bir parçası olduğu, bu kültürün günümüze kadar ulaşmış olmasından anlaşılmaktadır. Ancak son yıllarda Yörüklerin büyük bir kısmının yerleşik hayata geçmelerinin sonucu olarak, Yörük sayısında ciddi oranda bir azalma olmuştur. Bu nedenden dolayı Türk çadır kültürünün gelecekte devam edip etmeyeceği bir tartışma konusudur.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yörükler hakkında söylediği “Arkadaşlar! Gidip Toros dağlarına bakınız, eğer orada bir tek Yörük çadırı görürseniz ve o çadırda bir duman tütüyorsa, şunu çok iyi biliniz ki bu dünyada hiçbir güç ve kuvvet asla bizi yenemez,” sözü ile çalışmamızı neticelendirecek olursak, konar-göçer yaşam tarzına sahip Yörüklerin ve atalarından miras kalan kültürün önemi bir kere daha anlaşılacaktır.

Kaynakça

- Akan, Meral. “Anadolu Yörük Yaşamında Dokuma Geleneği”. *Kalem İş Dergisi*, c. 4, sy. 7 (2016): 39-58.
- Armağan, Latif. “Osmanlı Devleti’nde Konar-Göçerler”. *Osmanlı 4 Toplum*, Ed. G. Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Aydın, Mehmet. *Göçebe Türk Kültürünün Son Temsilcisi Yörükler*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2017.
- Bozkurt, Nebi. “Çadır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 8 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993). 158-162.
- Boratav, Pertev Naili. *Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Ankara: Bilgesu Yayınları, 2020.
- Çelik, Ahmet. *En Önemli 1000 Sözcük Farsça Temel Sözcük Hazinesi*. İstanbul: Fono Yayınları, 2009.

- Çürük, Cenap. "Osmanlılar'da Çadır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 8 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993). 162-164.
- Deveci, Abdurrahman. "Türkmen Kültüründe Çadır". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 10, sy. 54 (2017): 433-452.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012.
- Göner, Göksu. "Türk Destanlarında Kuş Figürü". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 2, sy. 4 (2020): 273-286.
- Göner, Göksu. "Türk Mitolojisinde Dişi Ruhlar, Hayvan Analar ve Türk Destanlarında Kadın Olgusu". *Genel Türk Tarihi Üzerine Makaleler*, (İstanbul: KDY Yayınları, 2020): 41-66.
- Göner, Göksu. *Teogoni, Kozmogoni, Antropogoni ve Eskatoloji Açısından Türk Mitolojisi ve İslâm Dini Arasındaki Benzerlikler*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Gündüz, Tufan. *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021.
- Işık, Metin-Erdal Bilici. "Konar-Göçer Türk Geleneğinde Çadır". *Uluslararası Türk Kültür ve Sanat Sempozyumu Bilidir Kitabı*. 121-139. Ankara: Etimesgut Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, 2020.
- İpek Yolu, "Eski Türk Çadırında Neler Vardır" erişim 10 Kasım 2022, <http://ipekyoluasya.blogspot.com/2015/03/eski-turk-cadirinda-neler-varidir.html>
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015.
- Kâşgarlı, Mahmud. *Divanü Lûgat-it Türk*. trc. Besim Atalay, c. 1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.
- Matsubara, Masatake. *Göçebeliliğin Dünyası*. trc. Kiyotaka Sugihara, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. c. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Radloff, Wilhelm. *Sibirya'dan II*. trc. Ahmet Temir, İstanbul: Maarif Basımevi, 1956.
- Roux, Jean-Paul. *Türklerin Tarihi*. trc. Aykut Kazancıgil – Lale Arslan, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2015.
- Roux, Jean-Paul. *Eski Türk Mitolojisi*. trc. Musa Yaşar Sağlam, Ankara: Bilgesu Yayınları, 2015.
- Soysaldı, Aysen. "Toros Türkmenlerinde Keçecilik". *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, sy. 78 (2008): 71-78.

Şahin, Aslı Çandarlı. "Türk Çadırı Üzerine". *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy. 16 (2016): 25-40.

Tezcan, Hülya. "Osmanlı Keçeciliğinde Saray İçin Üretilen Keçelerin Yeri ve Önemi". 8. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Kültürel Miras Bildiriler – I*. 251-258. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2015.

Türk Dil Kurumu, "Sözcük anlamı: Çadır" erişim 9 Kasım 2022, <https://www.sozluk.gov.tr>

Uslu, Fatih. "Atayurttan Anayurda Yörük Obalarında Komşuluk İlişkileri". *Türk Ekini Dergisi*, sy. 3 (2019): 36-41.

Yazıcıoğlu, Önder. *Türklerin Kültür Tarihi*. İstanbul: Kalipso Yayınları, 2003.